

JEAN-PAUL SARTRE (1905. – 1980.)

SADRŽAJ

1. SAŽETAK
2. BIĆE U SEBI
3. BIĆE ZA SEBE
4. SVIJEST I SLOBODA
5. BITI ZA DRUGOGA
6. MOGUĆNOST, VRIJEDNOST I BOG
7. TEORIJA SPOZNAJE

1. SAŽETAK

Sartre je možda više pisac i pjesnik nego filozof. Njegove drame i filozofska djela vršila su u francuskoj velik utjecaj. Prve godine nakon rata bio je možda najčitaniji europski filozof, ali najviše upravo zahvaljujući njegovim romanima i kazališnim komadima. Ipak, on ima i strogo filozofskih djela, osobito teško glavno djelo *L'Être et le Neant* (1943). Neki su ga zbog toga smatrali klasikom suvremene filozofije. Ne bismo u Sartreu smjeli gledati samo pisca. On je filozof bitka među egzistencijalistima među koje se on javno ubraja. Njegov je sustav sazdan strogo logički, sasvim racionalistički, gotovo aprioristički. On se, istina, većinom bavi antropologijom, ali ta antropologija počiva na ontologiji, primjenom ontoloških principa na čovjeka. Njegova filozofija, doduše, slična svjetonazoru jednog čovjeka bez vjere, obitelji, prijatelja i životnog cilja, ali je istina i to da se njegovo mišljenje vrti oko teoloških problema, doduše, u ateističkom smislu, u čemu možemo naći objašnjenje za njegov velik utjecaj. Sartre je očito ovisan od Heideggera, ali on nije hajdegerovac (sam se Heidegger odricao »sartrizma«).

On slijedi i Kierkegaarda premda na njegova pitanja iz religiozne problematike daje upravo oprečne odgovore. Pretpostavke njegovu sistemu čine i Husserlove nauke. Suprotstavljanje bitka i ništavila oslanja se i na Hegela. Možemo reći također da je njegova filozofija pokušaj daljnjeg razvijanja aristotelizma, a neke njegove teze zvuče parmenidovski.

2. BIĆE U SEBI

Sartreov egzistencijalni ustroj udaljava se od Kierkegaardova »subjektivnog« mišljenja i ističe se kao strogo racionalni i gotovo apriorni ustroj ontologije. Pošavši od analize bitka on iz nje izvlači najopćenitije principe i konsekventno ih primjenjuje osobito na antropologiju.

Sartre najprije radikalno odbacuje aristotelovski nauk o potenciji, naglašujući da je »sve u aktu«. U biću nema niti može biti neke potencije. O biću možemo jedino reći da jest, da je u sebi i da je ono što jest. Biće jest. Za opstojnost bića nema nekog razloga, temelja, ono je radikalno kontingentno, neobjašnjivo, apsurdno. Opstojnost bismo mogli objašnjavati samo Bogom, ali Boga nema, a pojam stvaranja je protuslovan. Iz toga slijedi: *opstojnost bića prethodi njegovoj biti*.

Biće je nadalje *u sebi* (en soi), ono nije ni pasivno ni aktivno, ni afirmacija ni negacija, već jednostavno u sebi počiva, masivno i kruto, ogavno. Konačno, biće je *ono što jest*. Neki drugi bitak je ovdje apsolutno isključen. Biće nema nikakva odnosa prema drugim bićima, ono leži izvan vremenitosti. Ako i ima nastajanja, onda je i to nastajanje određeno determinirajućim uzrocima, pa je zato također kruto, nepokretno nastajanje. Tu vidimo sličnost s Parmendiom.

3. BIĆE ZA SEBE

Što je, međutim, s čovjekom koji je slobodan i koji spoznaje? Odgovor na to pitanje glasi: čovjek je moguć jer u tom krutom i determiniranom svijetu postoji još jedan drukčiji tip bitka, to je *bitak za sebe* (pour-soi), a to je specifično ljudski bitak. Budući da sve što jest mora biti u sebi, onda je jasno da taj drugi tip bitka mora biti ne-bitak, ništa (neant). Čovjek nastaje tako da se biće *poništava* (se neantise). To ništa treba ovdje uzeti sasvim doslovno. Ništa *nije*, ne možemo ni reći da se poništava, jer se samo biće može poništavati i jedino u biću može ništa postojati kao »crv«, kao »malo jezero«.

Da je čovjek kao takav ništa, Sartre dokazuje na ovaj način: on kaže da ništa nije utemeljeno negacijom, nego da negacija ima osnovicu u samom objektu, tj. da postoje negativne stvarnosti (les negatites). No to ništa ne može potjecati od bića-u-sebi, koje je puno bitka. Dakle, ništa dolazi u svijet po čovjeku. A da bi mogao biti izvor ništa(vila), čovjek ga mora većnositi u sebi. I doista, ako analiziramo to biće-za-sebe, vidimo da čovjek ne samo nosi u sebi ništa, nego se sastoji od ništa. U čovjeku se, doduše, nalazi i biće-u-sebi, njegovo tijelo, njegovo ja, njegove navike, ali ono specifično ljudsko jest upravo ništa.

4. SVIJEST I SLOBODA

Sartre uči da je biće-za-sebe obilježeno s tri ek-staze, a to su tendencija prema ništa, prema drugom i prema bitku. Prva ek-staza je svijest i sloboda. Svijest, koju Sartre najprije analizira, nije refleksivna svijest, nego ona koja prati svaku spoznaju. Ta svijest nema nikakva sadržaja, nikakve biti: to je puka egzistencija. Ona uopće nije, jer kad bi bila biće, tada bi bila puna i gusta pa ne bi mogla postati drugo, što ona pri spoznavanju postaje i u čemu se sastoji fenomen spoznavanja. Svijest je, dakle, neko stješnjavanje bića (compression de l'etre), neka vrsta cijepanje bića. I kod samosvijesti je vidljivo ništenje: između onoga čega smo svjesni i naše

svijesti postoji samo rez ništavila. I tipično ljudsko ispitivanje temelji se na ništenju, jer da bi pitao, mora onaj koji pita najprije ništiti biće, a onda i samoga sebe, svoju određenost, jer bi inače svako pitanje bilo besmisleno.

Ništavnost bića-za-sebe pokazuje se još jasnije u slobodi. Kad bi čovjek bio određen svojom prošlošću, onda ne bi mogao birati. Činjenica je da on bira, a to znači da je (po)ništio prošlost te on nužno teži prema nečem koje kao takvo nije. Sloboda se dakle ne smije shvaćati kao svojstvo bića-za-sebe, ona je s njime identična. Ona je na-bačaj, projekt, ona se vremeni, a ovdje je temeljna ek-staza na-dolazeće (a-venir), budućnost.

Iz toga se izvode dvije važne teze. Čovjek kao takav nije neka narav, neko određeno biće. Njegova »bit« se sastoji upravo u slobodi, tj. u neodređenosti. Zatim, ovdje ne samo da opstojnost prethodi bit, već je bit bića za-sebe njegova egzistencija. Sloboda u sebi otkriva tjeskobu. Ona je u tome da čovjek postaje svjestan vlastitog bitka, koji se stvara kao ništa, tj. kao sloboda. Čovjek bježi od tjeskobe i time pokušava izbjeći ne samo svoju slobodu, tj. budućnost, nego i prošlost. No on se ne može osloboditi tjeskobe, jer on jest svoja tjeskoba. Tako je prva ek-staza bića-za-sebe osuđena na propast.

5. BITI ZA DRUGOGA

Druga ek-staza bića-za-sebe je bitak-za-drugoga. Za čovjeka je bitan odnos prema drugom. Sartre kaže da nemamo zato spolni nagon jer posjedujemo spolne organe, nego imamo spolne organe jer je čovjek bitno seksualan, tj. za-drugoga. Opstojnost drugih ne treba dokazivati, ona je neposredno dana i to fenomenom stida. Drugi se biću-za-sebe najprije pojavljuju kao pogled (regard). Dok u blizini nema nekog drugog, mi sve stvari uređujemo tako da smo mi u središtu, one su *naši* objekti. No kad se tu pojavi netko drugi i gleda oko sebe, dolazi do smetnje: drugi pokušava naše stvari, ali i nas same, uvući u *svoje* vidno polje i od nas učiniti predmet svoga svijeta.

Moguće je zato samo jedno temeljno odnošenje između bića-za-sebe: oba pokušavaju drugoga opredmetiti. Ne radi se pri tome o tome da se drugim gospodari kao sa stvari, npr. ubiti ga. Biće-za-sebe želi drugim gospodariti kao slobodom, tj. posjedovati ga ujedno kao predmet i kao slobodu. U dugim analizama normalnog i patološkog spolnog života (čime je Sartre zaslužio svoj glas i kod ne-filozofa) on nastoji pokazati da se tu uvijek radi o takvom gospodstvu nad tuđom slobodom.

Ne žudimo za tuđim tijelom, još manje za vlastitim užitkom, nego za samim drugim. Jedno sredstvo kod toga je identificiranje samog sebe s tijelom kod tjelesnog milovanja. Ali sve to uvijek završava neuspjehom, jer cilj je protuslovan. Dakle, i druga ek-staza bića-za-sebe je neuspjeh, propast.

6. MOGUĆNOST, VRIJEDNOST I BOG

U biću-u-sebi nema nikakve mogućnosti. Jedino vrelo mogućnosti je biće-za-sebe, jer moguće *nije*. I vrijednost je ništa, modalitet ništa(vila). Temelj svake vrijednosti je slobodan izbor bića-za-sebe koje tako samo sebe i svoje vrijednosti bira. Tako u moralu postoji samo jedan temeljni zakon: biraj samog sebe! Taj zakon uvijek ispunjava, jer je čovjek osuđen na slobodu (*condamne a etre libre*). Kako to da čovjek zapravo uvijek traži? U čemu se sastoji njegov temeljni projekt i njegov prvi izbor? Odgovor daje egzistencijalna psihoanaliza. Ona pokazuje da biće-za-sebe samo za jednim teži, za bitkom. Ništavan u svojoj biti, želio bi biti. Dakako, on ne želi postati biće-u-sebi. Sartre je vrlo sugestivno opisao mučninu, odvratnost (*nausee*) koja obuzima čovjeka sučelice ljepljivosti i viskoznosti bića-u-sebi, kao i njegov strah pred time da on bude pritiješnjen bićem-u-sebi.

Ono što bi čovjek želio to je, da postane biće-u-sebi koje bi ujedno bilo samome sebi temelj, dakle biće-u-sebi-za-sebe. Drugim riječima, čovjek bi želio postati Bogom. Čovjekova pasija je u nekom smislu izokrenutost Kristove pasije: čovjek mora umrijeti da bi nastao Bog. No Bog je nemoguć: biće-u-sebi-za-sebe je kontradikcija. Time je i treća ek-staza bića-za-sebe, njegovo traženje smisla, konačno osuđena na propast, čovjek je beskorisna strast - *l'homme est une passion inutile*.

7. TEORIJA SPOZNAJE

Sartre objašnjava i podupire brojnim fenomenološkim analizama, primjenjujući ih i na druge probleme. Spomenimo samo problem spoznaje.

Sartre se priklanja radikalnom fenomenalizmu: postoje samo fenomeni, i to u Husserlovu smislu. Iza njih ne stoji neki kantovski noumen niti aristotelovska supstancija. Fenomen je samo fenomen bitka, jer je bitak dan. Ne postoji samo fenomen bitka, nego i bitak tog fenomena. Fenomen bitka je zato »ontološki« (u smislu sv. Anzelma) jer izdiže bitak, on je transfenomenalan. Idealisti, koji bitak svode na spoznaju, ne vide da bi time najprije morali utvrditi sam bitak spoznaje, jer bi inače sve otišlo u radikalni nihilizam. Ali i klasični se realizam vara kad spoznaju shvaća kao svojstvo, funkciju već bivstvjućeg subjekta. U stvari, sve što jest jest biće-u-sebi i spoznaja je *ništa*. Ona nema sadržaja, ona je usadašnjenje bića-za-sebe za biće-u-sebi *kao* drugo. Iz toga slijedi da je sve što stoji u vezi sa spoznajom, pa onda i istina, ljudsko.

I svijet je ljudski: on je oblikovan od bića-za-sebe iz krutog masivnog bića. Stvari koje se u tom svijetu pojavljuju uvijek su »pribor« u Heideggerovu smislu, čovjek je vječno traženje bitka i samog sebe, koje trči ususret svojim mogućnostima, a biće-u-sebi mu izgleda kao korisno sredstvo za njegove planove .

Možemo bez pretjerivanja reći da se još nikad u povijesti filozofskog mišljenja nije javila tako ekstremna forma realizma. Nije zato bez razloga da je taj egzistencijalizam nazvan *meontologijom*, tj. teorijom ne-egzistencije. Etičke konsekvencije te meontolgije: pobijanje svake objektivne vrijednosti i zakona, afirmiranje apsolutnog besmisla ljudskog života i poricanje svakog opravdanja životne ozbiljnosti, logični su nastavak te misli.